

Отпор Брајића француским властима у Боки (1807—1814)

Од самог почетка француске окупације Боке,¹⁾ и не знајући још какве све терете намјеравају Французи ставити на леђа својих нових поданика, Брајићи заузимају према њима изразито непријатељски став, изражавајући у сваком погледу крајњу непослушност. Већ 2 октобра 1807 будвански подделегат Мирослав Зановић у акту упућеном краљевској владиној делегацији у Котору жали се да Брајићи ремете јавни поредак.²⁾ Брајићи су, наиме, са Поборима, Мајинама, Паштровићима и кнежинама грбальским: Бојковић и Љубановић улазили у састав Будванског кантона, те према томе били су административно потчињени будванском подделегату, али ми ћемо се увјерити да је за вријеме читаве француске окупације Боке Которске та потчињеност била за Брајиће само формална.

Кад су новембра 1807 француске власти у Боки спроводиле своју прву регрутацију морнара за ратну морнарицу, Брајићи се нијесу хтјели одазвати. Истина, приликом ове регрутације француске власти су и код других бокелјских општина наилазиле на отпор; тако је као жртва залагања за ову регрутацију 20 новембра пао кнез Јово Бојковић, убијен од припадника своје кнежине.³⁾ Убијени Бојковић је био особа од великог повјерења за француске власти, те је због тога и био именован капетаном пандура Мармоновим декретом од 27 августа 1807.⁴⁾ У присиљавању људи из своје кнежине да ступају у редове француске ратне морнарице Бојковић је наступао и као кнез и као капетан пандура, француски функционер. Један од убица кнеза Бојковића, Нико Бојковић, пребјегао је одмах у Црну Гору, те стога владин делегат Форлани обраћа се већ 24 новембра митрополиту Петру I са молбом да га изручи француским властима; у овом писму Форлани каже за Бојковића-убицу да је кривац највећег злочина против државе („reo del più grande delitto di Stato“),⁵⁾ с обзиром што је кнез Бојковић убијен у вршењу

¹⁾ Французи су заузели Боку Которску 12 августа 1807 године. ²⁾ Државни архив у Котору (ДАК) Управно политички списи (УП) 75/ССХХХVI.

³⁾ ДАК — УП 79 и 113/ССХХХVIII. ⁴⁾ ДАК — УП 2/ССХХХV.

⁵⁾ ДАК — УП 83/ССХХХVIII.

дужности француског функционера. И Паштровићи су се супротстављали ступању у ратну морнарицу, али је будванском подделегату, „пошто је исцрпио сва могућа средства наговарања, напоком успјело да сазове Паштровски збор у Светом Стефану, који је донио одлуку о одређивању 60 људи за службу у морнарици“. Ову одлуку је Паштровски збор донио тек 1/13 децембра. Поред осталог подделегат Зановић се жали да га је Збор обавезао и на издавање писмене гаранције којом свим својим појединацима јемчи за обећане плаће морнара. Извјештавајући о свему овоме делегата Форланија, Зановић додаје да никада француске власти неће моћи постићи поданичку покорност у Паштровићима ако се не буду примијенјивале примјерне казне против непокорних и опасних злочинаца који угрожавају јавни поредак. Уз имена неколико тако „опасних злочинаца“ из Паштровића, међу којима се помиње и архимандрит Љубиша, наведен је и поп Андрија Угљеша из Брајића. Околност што се међу главним пропагаторима за неизвршавање наређења француских власти од стране Паштровића налази један Брајић указује на чињеницу да је став отпора Брајића према француским окупаторима био заснован на широј основи. Кад су поједини Брајићи могли утицати на развијање непријатељског става Паштровића према Французима, онда можемо претпостављати да је тај утицај Брајића био још јачи на Мајине и Поборе. За ове три општине Зановић у овом свом дугом извјештају каже не само да нијесу хтјеле дати одређени број морнара већ да нијесу никако одговарале на писма која су им у ту сврху била упућена, а да њихов дух непокорности и непоштовања као и презир закона и државних наређења одражава опште одметништво. Зановић напомиње Форланију да би било излишно даље примјењивати систем убјеђивања, јер да се на тај начин ништа не може постићи, већ треба прибјећи брзим и оштрим мјерама да би се овако тешко стање поправило.⁹⁾

Послије Паштровића попустили су у погледу давања морнара и Побори и Мајине, али Брајићи остају и даље упорни. 22 фебруара 1808 Зановић се у извјештају Форланију поново жали на Брајиће и каже да имају рђаву нарав, те да он свакодневно у својим извјештајима мора достављати о њима само узнемиравачује вијести. Истичући њихову непокорност и потпуно оглушивање на све позиве власти, као и потпуно непоштовање свих наређења, нарочито наглашава њихово неодазивање за ступање у ратну морнарицу. Даље каже за њих да мање поштују забрану француских власти да не пуштају своју стоку изван подручја своје општине од ранијих забрана које су им у истом смислу упућиване од бивших млетачких и аустријских власти. На крају, не знајући шта да предузме према поданицима „овакве врсте“,

⁹⁾ ДАК — УП 135/ССXXXVII.

каже да му преостаје само да упорно тражи од краљевске владине делегације у Котору да му пружи најјача и најефикаснија средства како би се Брајићи натјерали на попуштање и онемогућили да својим веома лошим примјером потстичу остале поданике на недоличне поступке и непотчињеност.⁷⁾

Два дана послије овог извјештаја, Зановић, нестрпљив што није добио савјете и помоћ од Владине делегације, постјешује исту да што прије донесе одлуку, „јер општа упорност у држању Брајића свакодневно постаје све више саблажњивом и лоше се одражава на остале поданике који, слиједећи њиховом рђавом примјеру, умањују и сваким даном ће све више умањивати поштовање према француским властима“.⁸⁾ На ово Зановићево ургирање Владина делегација му налаже да јој упути главаре Брајића⁹⁾, а он одговара да су сви Брајићи једнодушни у свом ставу према француским властима, те да су, управо због тога што се њихови главари нијесу још од првог дана хтјели покорити, сви Брајићи били, јесу и биће непокорни француским властима.¹⁰⁾

Нешто се умањило Зановићево нестрпљење кад је 3 марта стигао у Будву један дио Источног пука, па, рачунајући на скору одмазду Брајићима, а желећи да у тој одмазди прави извјесне разлике, још истог дана наређује будванском сердару¹¹⁾ Висковићу да му достави списак брајићких главара и свих осталих који су се оглушили о позиве и наредбе власти; списак овај, каже Зановић, лако ће се моћи саставити према позивима који су упућивани Брајићима, а на које се нико није одазивао.¹²⁾

Не можемо тачно утврдити колико је било војника у поменутом одреду Источног пука, али би ипак могли претпоставити да је тај број био велик, пошто Зановић у акту упућеном генералу Девио-у моли овог генерала да нареди официрима овог пука, којих, како каже, има већи број, да се задовоље оним становима који им буду додијељени.¹³⁾ Према томе природно је да је тај „већи број“ официра командовао једним већим одредом пука. Ова концентрација француске војске у Будви вршила се из више разлога; постојала је, наиме, опасност да се непријатељски расположени поданици са територије Будве уједине у нападу на Ескооторску провинцију са Црногорцима па, по мишљењу Француза, и са Турцима који су такође вршили концентрацију војске у Скадру, Улцињу и Бару, о чему је делегат Форлани често добијао извјештаје; сем тога, било је у плану Наполеоновом даље напредовање према истоку.

⁷⁾ ДАК — УП, рег. бр. 78/CCLXXVI. ⁸⁾ ДАК — УП, рег. бр. 83/CCLXXVI.

⁹⁾ ДАК — УП, рег. бр. 89/CCLXXVI. ¹⁰⁾ ДАК — УП 32/CCLXXVI.

¹¹⁾ О функцијама сердара види Pavao Butovac, *Voka Kotorska nakon pada Metacke republike do Večkog kongresa, Zagreb 1938.*

¹²⁾ ДАК — УП, рег. бр. 97/CCLXXVI. ¹³⁾ ДАК УП, рег. бр. 100/CCLXXVI.

Зановић се према упутствима генерала Клозела, војног команданта Дубровника и Котора, упињао да одврати пограничне поданике од уједињавања са Турцима и да обезбиједи у случају турског напада бар њихову лојалност. Он у свом акту од 3 априла¹⁴⁾ извјештава Клозела о томе како је поступио према његовом тражењу, тј. позвао разне главаре и, у присуству генерала Девио-а и његовог ађутанта Лурда, наговарао их да одбију сваку сарадњу са Турцима, увјеравајући их притом у свестрану подршку француских власти, ако се према истој буду држали лојално. У Зановићевом извјештају нијесу назначена имена главара, али искључујемо могућност присуства неког брајићког главара, пошто би то Зановић био нарочито нагласио као свој успјех и наду у скору капитулацију Брајића. У овом извјештају нема говора о резултату састанка Зановића и главара, али је тај резултат био свакако повољан за француске власти, пошто Зановић, умјесто да детаљно извјештава Клозела о току и исходу својих разговора са главарима, упућује му писмо самих главара (ово писмо нијесмо успјели пронаћи — Сл. М.), за које каже да су личности које могу много утицати у овим приликама. Да је Зановић приликом ових преговора потпуно успио, доказује и чињеница што он моли Клозела да му, пошто буде прочитао писмо главара, исто поврати, јер ће му, каже, користити као доказ предузетих мјера у конкретном случају. Сигурно је Зановић био увјерен да ће у даљем развоју догађаја држање пограничних поданика бити у супротности са евентуално постигнутим ласкавим обећањима од стране главара. У истом овом извјештају Зановић каже да откако је примио писмо генерала Клозела није видио Петра I, те му није могао ни говорити о ономе што је намјеравао, али вјерује да ће генерал Девио и делегат Форлани, који су управо кренули да га посјете у Стањевићима, урадити све да Митрополит схвати Клозелове намјере и жеље. Зановић додаје да ће и он настојати да га види и да га увјери у потребу преузимања свих оних мјера које ће бити корисне Петру I лично и општем миру. Зановићу се, наиме, из онога што је могао до сада открити, чини да је Митрополит добронамјеран и врло склон. Не само Зановић, већ и други истакнутији француски цивилни и војни функционери повремено су вјеровали у склоност Петра I према француским властима, јер нијесу били у стању да оцијене врло вјешто тактизирање Петра I, које је увијек било засновано на широј основи општих политичких збивања, према чему је он и усклађивао сваки свој политички потез.

Француске власти у Боки настојале су спријечити везе не само својих већ и црногорских поданика са Турцима. Из наредног Зановићевог извјештаја¹⁵⁾ од 9 априла упућеног Клозелу види

¹⁴⁾ ДАК — УП, рег. бр. 201/CCLXXVI. ¹⁵⁾ ДАК — УП, рег. бр. 217/CCLXXVI.

се како два главара из Глухог Дола долазе у Будву да отстране сумњу која је била на њих пала да су, наиме, ишли у Бар и Скадар ради уговарања савеза Црмнице са Турцима. Зановић каже да су ова два главара стигла у Будву непосредно по Клозеловом одласку из овог града, и да их је он, мислећи да ће га затећи у манастиру у Ластви, одмах упутио у том правцу, али пошто га тамо нијесу затекли, вратили су се и одлучили да му напишу писмо, које Зановић прилаже свом извјештају (ни ово писмо нијесмо пронашли — Сл. М.). Из Зановићевог извјештаја сазнајемо нешто и о садржају овог писма; главари, наиме, поричу све оно што им се приписивало и, штавише, изражавају жељу да виде у Црмници „славно француско оружје“. За једног од ове двојице главара Зановић каже да га одавна познаје као сплеткароша и лошег човјека.

Ова атмосфера сумње и страха француских власти подржавала је, вјероватно, Брајиће у одржавању непријатељског става према њима.

С намјером даљних освајања у правцу истока показала се потреба изградње колског пута кроз Боку, и генерал Мармон је пожурио да још 27 августа 1807 потпише у Котору одлуку о грађењу колског пута на линији Херцегови — Вериге — Котор — Будва. Рок за овако замашне радове био је одређен на свега мјесец дана.¹⁶⁾ Према овој Мармоновој одлуци требало је да ови радови буду извођени искључиво радном снагом и алатом Бокелја; рад на изградњи овог пута био је обавезан за све Бокелје, а награда је предвиђена у свега једном оброку хљеба. Иако се Мармону журило, радови на изградњи пута почели су тек средином марта 1808; о овом делегат Форлани извјештава Зановића и истовремено му наређује да 28 марта започне радове на територији Будванског кантона. У ту сврху Зановић треба да преко краљевског сердара одреди 300 радника са читавог подручја Будве, водећи рачуна о правилној сразмјери према броју становништва појединих општина. У истом овом Форланијевом акту назначено је да ће се радницима издавати дневно по један и по оброк хљеба, а не само један, како је то било одређено у поменутој Мармоновој одлуци.¹⁷⁾

Ови радови на изградњи пута претстављаће за Зановића а и за Форланија и остале француске функционере нове тешке бриге и нова понижења, која ће се одражавати у даљем слабљењу ауторитета француских власти у провинцији Боке Которске. Истог дана, али другим актом, Форлани јавља Зановићу да се одређује кнез Јово Љубановић, особа од пуног повјерења, за надгледника радова на изградњи колског пута, а да он, Зановић, одреди другог.¹⁸⁾ Не знамо да ли су радови почели одређеног да-

¹⁶⁾ ДАК — УП 3/ССХХХV. ¹⁷⁾ ДАК — УП 54/ССЛХХVI.

¹⁸⁾ ДАК — УП 56/ССЛХХVI.

на, али претпостављамо да и уколико јесу, учествовало је мало радника. Ову претпоставку потврђују слиједеће околности: будвански подделегат није журио да се својим извјештајима похвали о учествовању траженог броја радника у поменутиим радовима, па због тога Форлани 29 априла тражи од њега списак свих радника који су од првог дана учествовали на радовима.¹⁹⁾ На ово тражење Зановић 1 маја одговара да је још у вези акта од 23 марта, којим му се наређује да одреди 300 радника, био одредио да 100 радника да кнежина Бојковића, 80 кнежина Љубановића, 36 Брајићи, 27 Побори и 40 Мајине, али с обзиром што је тај број био претјеран, свео га је на 200 радника и то из Бојковића 70, Љубановића 54, Мајина 30, Побора 20 и Брајића 20. Затим каже да је према усменом наређењу генерала Клозела био наредио Паштровићима да дају 150 радника у исту сврху, али да они добијају, подносећи разлоге које је он већ доставио генералу Девио-у. За раднике из кнежине Љубановића каже да су све до сада били тачни на радовима, док за оне из кнежине Бојковића каже да су се стално одазивали у мањем броју и да су били непослушни. Они пак, наставља Зановић, из Брајића потпуно су се ослободили поданичке потчињености. Даље каже да не би могао назначити колико је људи радило досада, пошто и поред његових више пута поновљених наређења да му се сваког дана по завршеном раду поднесе извјештај, никада није био извијештен о броју учесника. Ова посљедња околност указује, више него на пропуст Зановићу потчињених органа, на мали број људи који су учествовали у радовима.²⁰⁾

Осјећајући се немоћним да удовољи тражењима старијих власти, наилазећи било на дјелимичан или потпун отпор потчињених му општина у извршавању његових наређења, Зановић је још 19 априла поднио оставку генералу Мармону²¹⁾, а 1 маја моли владиног делегата да до уважења његове оставке буде поштеђен од честих понижења која подноси, међу којима и то да му службена писма, упућена на његову адресу, долазе преко капетана Томића²²⁾, који му их предаје преко свог ордонанса.²³⁾

У очекивању уважавања оставке Зановић се и даље залаже у извршавању својих задатака: 2 маја, позивајући се на наређење генерала Девио-а, тражи од краљевског команданта мјеста у Будви, капетана Скедонија, да упути жандармеријског капетана Роза-у са једним капларом и шест жандарма у Мајине да

¹⁹⁾ ДАК — УП 157/CCLXXVI.

²⁰⁾ ДАК — УП, рег. бр. 257/CCLXXVI. ²¹⁾ ДАК — УП, рег. бр. 226/CCLXXVI.

²²⁾ Томић Павле, официр у француској служби, био је предложен за француског конзула у Црној Гори, али није био прихваћен, пошто су Петар I и главари одбили прихватање француског конзултата. Пближе о овоме види Вуксан Душан, Петар I Петровић Његош и његово доба. Цетиње 1951.

²³⁾ ДАК — УП, рег. бр. 258/CCLXXVI.

тамо дјејствују у циљу извршења обавеза у погледу радова на колском путу.²⁴⁾ Другим актом истог дана, вјероватно пошто је постигао сагласност капетана Скедонија, наређује капетану Роза-и да одмах крене са једним одјељењем војника и са жандармима који су у служби²⁵⁾ за Мајине и да тражи од тамошњих главара да одмах упуте на рад људе које је требало још раније одредити, као и да остваре дато обећање у погледу давања алата потребног за поменуте радове.²⁶⁾ Наредног дана Зановић опет пише команданту Скедонију и од њега тражи да због рђавог расположења и поданичке непокорности извјесних људи двију кнежина потчињених Будванском срезу упуту у те кнежине двије чете краљевских војника да натјерају на извршавање поданичких дужности оне који су се „на саблажњив начин од тих дужности ослободили“.²⁷⁾ Из Зановићевог акта упућеног 3 маја официру-надгледнику радова види се да на изградњи пута учествује 100 војника; у истом овом акту стоји да је дан раније учествовало само мало радника.²⁸⁾ Мјера да се војници укључе у извршавање радова око градње пута услиједила је, свакако, послије врло слабог одзива домаћих људи; да је Мармон предвиђао тако жестоки отпор нових француских поданика, сигурно не би био предвидио у свом декрету од 27 августа 1807 тако кратки рок од свега мјесец дана. Опет 3 маја Зановић пише жандармеријском капетану Роза-и да је са изненађењем утврдио да Побори још увијек нијесу дошли да раде на путу и да нијесу доставили у Будву алат који им је био затражен. У вези овога наређује му да што је могуће брже и најсавјесније присили Поборе на вршење поданичких дужности и да притом користи сву жандармеријску снагу која му је на располагању, а уколико му буде требало више људства, нек се обрати војној команди у Будви која ће му дати онолико војника колико буде тражио.²⁹⁾ Још једним актом истог датума Зановић се обраћа капетану Роза-и и каже да је питање долажења Брајића на радове важна чињеница, довољна да поремети правилан поредак ствари.³⁰⁾

Свјестан да се толиком отпору народа са будванског подручја у погледу радова на државном путу врло тешко супротстављати, кнез Јово Љубановић, капетан пандура и надгледник радова, вјеран сарадник Зановића, и иначе врло одан Французи-

²⁴⁾ ДАК — УП, рег. бр. 260/CCLXXVI.

²⁵⁾ У свакој чети постојале су двије смјене жандарма од којих је једна била у служби а друга у резерви; у случају потребе делегат је могао одлучити да обадвије смјене буду у служби.

²⁶⁾ ДАК — УП, рег. бр. 261/CCLXXVI. ²⁷⁾ ДАК — УП, рег. бр. 263/CCLXXVI.

²⁸⁾ ДАК — УП, рег. бр. 264/CCLXXVI. ²⁹⁾ ДАК — УП, рег. бр. 265/CCLXXVI.

³⁰⁾ ДАК — УП, рег. бр. 266/CCLXXVI.

ма, цијенећи тежину повјерене му дужности и плашећи се да ће га неодговарање истој компромитовати пред француским властима, а слиједећи примјеру Зановића, подноси 3 маја оставку на положај надзорника радова на изградњи пута. Зановић не прихвата ову оставку³¹⁾, иако је и сам из истих разлога био присиљен да је поднесе. У акту адресираном официру-инспектору радова Зановић наређује да се у циљу што уреднијег извршавања радова на изградњи пута додijели по један „читав лебац“ главарима свих села у виду награде, и да радници одложе своје оружје кад иду на поменуте радове, „јер није добра ствар да радници долазе наоружани на рад“; по свему овоме, каже даље Зановић, постигнута је сагласност генерала Девио-а.³²⁾ Овај биједни реванш за услуге које би требало да главари пруже француским властима, поред тога што открива наивност и непознавање карактера наших људи од стране Зановића и Девио-а, свакако указује на врло тешко економско стање и несташицу најнужнијег, док је могао бити и понуђен.

И поред свих предузетих мјера Брајићи се нијесу никако јављали на радове и 24 маја делегат Форлани јавља Зановићу да су га „дрскост и претјерано смиоми подухват људи из Брајића, који су се усудили оружјем супротставити војсци увијек узвишеног цара Француза, испунили најжешћом горчином“; затим му наређује да, у духу упутстава генерала Клозела и Девио-а, користи сва могућа расположива средства да би свладао одметнике и тако спасио достојанство Француске у овој тешкој ситуацији.³³⁾ Не знамо колико је био јак одред француске војске којој су се супротставили Брајићи, али морамо претпоставити да број француских војника није био мален, пошто да се радило о некој мањој експедицији, као на пр. оној послатој 3 маја у Поборе, владин делегат Форлани не би сигурно казао да је угрожено достојанство Француске, нити, пак, да је подухват Брајића претјерано смиоми.

Наредног дана, 25 маја, делегат Форлани, говорећи о оружаном отпору Брајића, који назива устанком, изражава сумњу да би он могао бити посљедица „страних злочиначких наговарања“, те наређује Зановићу да ту ствар подробно испита, како би се сазнало за „извор почињене издаје“. Изражавајући вјеровање у „страна злочиначка наговарања“, Форлани првенствено, а можда и искључиво, мисли на црногорског Митрополита, а то што та наговарања сматра „извором почињене издаје“, потврђује нашу претпоставку, јер Форлани, приписујући издају Петру I, мисли на његова обећања о одржавању мирних сусједних односа изражених у више наврата у кореспонденцији Петра I са Фор-

³¹⁾ ДАК УП, пер. бр. 267/CCLXXVI.

³²⁾ Исто, ³³⁾ ДАК — УП 176/CCLXXVI.

ланијем и Зановићем, а нарочито приликом састанка Петра I са Мармоном, Клозелом и Форланијем у манастиру Под Лаством још јануара мјесеца 1808 године.³⁴⁾ И сјутрадан, 26 маја, Форлани наређује Зановићу да мора по сваку цијену „у овако тешкој ситуацији“ открити сваку појединост која би се односила на заговараче брајићког оружаног отпора.³⁵⁾

Ситуација је за француске власти у Боки била заиста тешка: недисциплинованост нових поданика сваким даном је расла, храњена општом надом да ће се поново вратити Руси, о чему су стално кружиле гласине.³⁶⁾ Сем тога, владала је код њих велика бојазан од напада на Провинцију од стране Црногораца и Турака; повјерљиви људи су били ангажовани да стално извјештавају о намјерама и плановима Петра I и скадарског паше. Извјештаји су били скоро увијек узнемиравајући: јављали су о концентрацији турске војске, о уједињавању Црногораца и албанских Турака у нападу на Боку, о преласку у турско поданство појединих бокељских пограничних општина, о емиграцији француских поданика на црногорску и турску територију итд. У једном извјештају од 25 маја 1808 стоји да ће Паштровићи прећи у турско поданство.³⁷⁾ Тежина ситуације одражавала се и код француских војника и њихово дезертирање било је врло често. Било је случајева да су и наши људи пропагирали дезертирање код француских војника.³⁸⁾

Међутим, и поред овако тешке ситуације француске власти су и даље инсистирале на изградњи пута. Увјерен да дотадашња пракса неће довести до жељених резултата, Форлани 3 јуна, а по претходно постигнутој сагласности генерала Мармона, доноси одлуку да сви становници Боке морају учествовати у изградњи пута; они, пак, који због свог „ранга или васпитања“ не буду могли лично радити, мораће учествовати новцем, који ће се уплаћивати у краљевску провинциску благајну. Иако су на овај начин заведени обични принципи кулука, ипак је француска пракса давала том кулуку један посебан карактер који се изражавао у претјерано дугој радној ангажованости појединаца или у веома високој новчаној накнади за рад.³⁹⁾ Ова нова мјера имала је утицаја на даље ширење незадовољства према Французима. Уосталом, француске власти, у недостатку финансиских средстава, а без обзира на врло слабе економске могућности Бокеља, наметале су разноврсне и високе контрибуције.

Незадовољство је расло а упоредо са њиме и предострожност француских власти у обезбјеђивању својих позиција у Боки, те су стога придолазили нови одреди војника. Свакако да

³⁴⁾ ДАК — УП 178/CCLXXVI — За састанак Петра I са Мармоном, генералом Клозелом и делегатом Форланијем види Вуксан, сп. д. стр. 167.

³⁵⁾ ДАК — УП 180/CCLXXVI. ³⁶⁾ ДАК — УП 442-1/ССXXII.

³⁷⁾ ДАК — УП 48/CCLXXI.

³⁸⁾ ДАК — УП 127/ССXCI. ³⁹⁾ ДАК — УП 195/CCLXXVI.

је на ово посљедње више утицала ситуација са друге стране граница.

Врло узнемиравајуће за француске власти су биле вијести које је својим повјерљивим актом од 30 јуна 1808 делегат Форлани доставио генералном администратору Дубровника и Котора Ломенику Гарањину,⁴⁰⁾ наиме да се не само Љешанска Нахија већ и Црмница потчинила скадарском паши, примивши његово поданство. За Петра I каже се да је због тога био нерасположен и да је проклео неке црмничке главаре који су прије неколико седмица ишли на преговоре скадарском паши, док међутим сада ћути. Као главни заговарач ове везе са Турцима означена је породица Пламенац, за коју се каже да стоји под потпуним утицајем Петра I. Те стога, наставља се у извјештају, не може се сматрати да је потреба за животним намирницама узрок приближавања црногорског народа Турцима, нити се, пак, посљедице тог приближавања могу приписати немарности или слабом утицају Петра I, пошто, како је већ речено, читавим овим подухватом руководи породица Пламенац која је непосредно потчињена његовој вољи, а као доказ томе наводи се чињеница да црмнички главари не одлазе у турску територију, нити се пак са ње враћају, а да претходно не саслушају Петра I мишљење. Штавише, шире се гласине, за које Форлани каже да их треба провјерити, да је посретством Пламенца предложен састанак скадарског паше и Петра I и да је већ одређено мјесто састанка негдје на обали Скадарског Језера. У овом дугом повјерљивом извјештају говори се и о вјестима које се разносе по Боки о догађајима крупнијег и општег значаја, међу осталим: да је углављен мир између Русије и Турске, да је неизбјежива објава рата Француској од стране Аустрије, да тршћански трговци предузимају такве мјере које наговјешћују рат, да је у Шпанији букнула револуција и да је већ проливено много крви, да је у близини Шибеника један енглески гусарски брод заробио пет француских натоварених бродова и да је читав плијен пренесен на Вис, базу енглеског гусарења по Јадранском Мору итд.⁴¹⁾ У атмосфери коју су стварале овакве вијести лакше је схватити општу недисциплинованост Бокела, па чак и оружани отпор француској војсци од стране појединих општина у Бокоторској провинцији.

Извјесни наводи из посљедњег Форланијевог извјештаја нијесу били без основе. У наредном извјештају од 4 јула он тврди да је несумњиво истинито да је већи број Црногораца са једним дијелом Кулука, на челу са Савом Пламенцом, јуче био у Салковини ради преговора са изаслаником скадарског паше, агом Сердаревићем. Форлани зна и то да је скадарски паша у прели-

⁴⁰⁾ Гарањин је Мармоновим указом од 12-VI-1808 године постављен за генералног администратора Дубровника и Котора.

⁴¹⁾ ДАК — УП 97/ССХХI.

минарима затражио од Петра I лубању и оружје свога брата. На крају тврди да ће сазнати за резултат преговора и да ће га доставити.⁴²⁾ И заиста, већ 7 јула Форлани извјештава генералног администратора о резултатима преговора у Салковини: Саво Пламенац, пуномоћник од стране Црне Горе, и ага Сердаревић, из Каваје, пуномоћник скадарског паше, на крају других преговора 3 јула 1808 у Салковини прогласише мир између Црногораца и Турака, јамчећи да је исти углављен по упутствима Петра I и скадарског паше и ради обостраних потреба. Што се тиче, пак, непријатељстава и спорова из прошлости, усвојено је начело уздржавања од макаквих захтјева. Овај акт, наставља Форлани, није без неких намјера и он је у опречности са свим ранијим околностима према којима је изгледало да Петар I није сагласан.⁴³⁾

У наредном извјештају од 9 јула упућеном Гарањину Форлани јавља да је мир о коме је ријеч у ранијим његовим извјештајима предвиђен за 7 година. Затим јавља да су Турци затражили од Пламенца да ли ће се дозволити прелаз њиховој војсци преко Црне Горе у правцу Дубровника. Додаје да се говори да уколико Црногорци не би одобрили пролаз, Турци имају намјеру прећи преко Боке. Овај свој извјештај Форлани завршава с напоменом да се говори о постојању једне исправе о споразуму између Паштровића и Турака.⁴⁴⁾ Коликогод су вијести о склопљеном миру између Црне Горе и Скадарског Пашалука биле за Гарањина врло узнемиравајуће, још више га је забрињавала могућност једног споразума између Паштровића и Турака, пошто је за ово друго сматрао да би сносио пуну одговорност, будући да се радило о поданицима француским, те стога у свом одговору Форланију од 12 јула и каже да у случају Паштровића и Турака треба примијенити још већу будност од оне која се примјењује у случају Црногораца и Турака.⁴⁵⁾ Послије смјелог подухвата Брајића, овај акт Паштровића морао је претстављати за француске власти озбиљан мemento опасности сличних корака од стране других општина Бококоторске провинције.

По пријему Гарањиновог акта, Форлани се жури да га 14 јула увјери у предузимање свих потребних мјера да се детаљно испитају намјере Паштровића.⁴⁶⁾

У дневном рапорту за 20 јула о општој ситуацији у Провинцији, који је Форлани доставио Гарањину, а овај генералу Клозелу, стоји да су брајићки кнез и парох отишли у Скадар и потчинили се тамошњем паши, који их је даровао са 100 печа и двије кабинице скрлетне тканине; сем ових отишли су у Скадар још четири Брајића ради потчињавања Турцима. Истим рапортом

⁴²⁾ ДАК — УП 167/ССХХI.

⁴³⁾ ДАК — УП 168/ССХХI. ⁴⁴⁾ ДАК — УП 190/ССХХI.

⁴⁵⁾ Исто. ⁴⁶⁾ ДАК — УП 232/ССХI.

јављала се још једна неугодна вијест, наиме да су Грбљани: поп Ђуро Лазаровић, Нико Дољаница и Лазо Вуков Радановић прије четири дана упутили своје људе за Херцегнови и Дубровник да сазнају шта се све тамо говори и колико има војске.⁴⁷⁾ Поп Ђуро Лазаровић још од самог доласка Француза није прикривао свој непријатељски став према њима и био је у сталном контакту са Брајићима, па се стога и налазио под сталном присмотром.

Вијест о одласку Брајића у Скадар демантовао је као лажну Стефан Бубић, генерални шеф полиције за Будвански кантон, с напоменом да су брајићки кнез Думо Мартиновић и парох Андрија Угљешини отишли у Црну Гору.⁴⁸⁾ Међутим, друга вијест, која се односила на Грбљане, изгледа да је одмах провјерена и утврђена као тачна, пошто одмах сјутрадан, 21 јула, Форлани издаје наређење за хапшење попа Лазаровића „због врло важних разлога“.⁴⁹⁾ Которски сердар Грегорина, коме је било повјерено ово хапшење, упутио се ујутро 22 јула са наредником Анђели и једним одјелом пандура у правцу кнежине Лазаровић. Настојао је, како каже у свом извјештају, да стигне у село у коме живи поп Лазаровић око подне, када се људи одмарају, а био је сазнао да ће у то вријеме неки људи из овог села бити отсутни, пошто су већ били кренули у неко друго село, гдје се налазио кнез Лазаровић са неким главарима. Кад је Грегорина стигао са својим људима недалеко од куће попа Лазаровића, упутио је наредника Анђели са 12 пандура да изврши хапшење, а са осталим је остао на једној узвисици да би, ако буде потребно, могао прискочити. Пошто му је наредник поручио да је опколио кућу и да је потпуна тишина, Грегорина се са осталим пандурима примакао с намјером да буде присутан извршењу хапшења, али одједном скочише и повикаше жене, а мушкарци се пробуде и зграбе оружје које упере на Грегорину и његове пандуре. Видјевши да су и људи из осталих сусједних кућа узели оружје, он се са својим људима повукао. Свој извјештај Грегорина завршава овим ријечима: „У моменту кад смо хтјели извршити хапшење, поп Ђуро се обратио пандурима и гласно рекао: кажите господину делегату да за извршити моје хапшење у овом мјесту треба имати жељезне ципеле, а затим је, обративши се мени додао: ако се одмах не одлучите да одете, сви ћете бити поубијани сем једног кога ћемо оставити да јави властима догађај који се овдје збио“.⁵⁰⁾

На основу овог извјештаја Форлани извјештава Гарањина о неуспјелом хапшењу попа Лазаровића, за кога каже да је „не-сносан узнемиривач јавног мира и заговарач непотчињености и дезорганизованости“ и да је за вријеме аустриске владавине изазивао сталне немуре који су много штетили државним интересима. Даље каже да га овај „огроман неуспјех јако ожалостује“,

⁴⁷⁾ ДАК — УП 278/ССХХII. ⁴⁸⁾ ДАК — УП 320/ССХХII.

⁴⁹⁾ ДАК — УП 286-2/ССХХII. ⁵⁰⁾ ДАК — УП 286-3/ССХХII.

тим прије што му је познато да овај Лазаровић има велики утицај на људе у својој кнежини и одржава политичке везе са Црногорцима и општинама Провинције, а нарочито Цетињанима, Његушима и Брајићима. На крају завршава мишљењем да над попом Лазаровићем треба примијенити најстрожију казну и то што је могуће брже, како би та казна послужила као примјер за свакога.⁶¹⁾ Исти овакав извјештај упутио је Форлани и генералу Клозелу.⁶²⁾

Послије овог неуспјелог покушаја хапшења, генерал Девио је упутио у кнежину Лазаровић четири чете и то исте вечери, али кад је војска стигла тамо, поп Лазаровић је са својим присталицама већ био напустио село, па се војска одмах повратила у Котор. Форлани је о овоме одмах (23 јула) извијестио гувернера-команданта Котора и Дубровника, генерала Клозела, додајући да ће код народа настати врло лоше мишљење кад се буде сазнало да је скоро један батаљон војника напустио село тако тешких злочинаца а да не примијени никакву казну. Форлани је мишљења да је требало барем запалити или порушити кућу попа Лазаровића.⁶³⁾ Мора да је Форлани упутио овакав један извјештај и Гарањину, јер овај у свом акту од 25 јула, изражавајући чуђење да још увијек није извршено хапшење, не одобрава Форланово мишљење у погледу паљења или рушења куће попа Лазаровића, додајући к томе још и напомену да не би био никакав триумф за француске власти разорити кућу једног злочинца.⁶⁴⁾

Потјера за попом Лазаровићем је настављена до 17 августа, када је делегат Форлани извијестио Гарањина да је немогуће ухапсити Лазаровића пошто се налази у Брајићима, гдје су се такође сакупили неки од убица кнеза Љубановића као и други „злочинци“. Извјештавајући о овоме генерала Клозела, Гарањин каже да у Брајићима поп Лазаровић са осталима ужива слободу.⁶⁵⁾ Кнез Љубановић, надгледник радова на грађењу пута, убијен је 12 августа од сељака из његове кнежине који су учествовали у поменутиим радовима. О овом догађају одмах је био извјештен генерал Девио, који још истог дана наређује Зановићу да затражи од команданта Будве толико војника колико ће му бити потребно да изврши хапшење извршилаца „de cet abominable assassinat“.⁶⁶⁾ На неколико дана прије убиства Љубановића Зановић је тражио од команданта Скедонија да му стави на располагање један одред војника ради присиљавања људи на радове око изградње пута,⁶⁷⁾ пошто му је Форлани тешко замјерао због за-

⁶¹⁾ ДАК — УП 286-4/ССХХII. ⁶²⁾ ДАК — УП 286-5/ССХХII.

⁶³⁾ ДАК — УП 286-6/ССХХII. ⁶⁴⁾ ДАК — УП 286-7/ССХХII.

⁶⁵⁾ ДАК — УП 468/ССХХII. ⁶⁶⁾ ДАК — УП 293/CCLXXVI.

⁶⁷⁾ ДАК — УП 278/CCLXXVI.

кашњења у одашиљању извјештаја о броју радника;⁵⁸⁾ а Зановић, изгледа, није слао извјештаје да би бар привремено прикрио своју немоћ. Ни мјера да се радницима исплаћује 3 солда дневно није побољшала ситуацију по питању изградње пута.

Политичка ситуација провинције постаје све напетија, а повећање те напетости пристиче из погоршања не само унутрашњег стања него и околности преко граница саме провинције: извјесно је да се у Скадарском Пашалуку концентрише војска, истина не у оноликој мјери означеној у многобројним извјештајима војним или цивилним властима, од којих је један забиљежио стодвадесет хиљада војника, који наводно треба да стигну као појачање војсци у Пашалуку; делегат Форлани за ову посљедњу вијест каже с правом да је претјерана и додаје да колају гласине да би та војска могла бити упућена од султана против скадарског паше.⁵⁹⁾ За сваки случај на граници је повећана будност: у Паштровићима су постављени извиђачи који би у случају потребе штафетним путем могли за свега десет минута извијестити о агресији власти у Будви. За Паштровиће будвански подделегат каже да су се смирили и да одбијају као лажне вијести о њиховом договарању са Турцима, али њихово тврђење није увјерило власти, које су остале скептичне и према увјеравањима Сава Пламенца да Црногорци сем углављеног мира, нијесу никакве друге везе поставили са Турцима из Скадарског Пашалука. Пламенац је, наиме, као одговор на писмо Зановића, којим је овај посљедњи отворено изражавао увјерење о скорим заједничким нападима Турака и Црногораца на Боку, тврдио: „Не могу друго нако сигурати Вас врху мојега поштења да ми немамо никакве везе с Турцима от Арбаније и да ви нећете нас наћи ни у једну ствар да смо заједно и уједно са њима, а што смо се умирили, ми имамо право да се умиримо како народ вољни и слободни, зашто ми немамо никога питати и никојуму конат рендити. А што се тиче да ће Црногорци с Турцима, како Ви пишете, уједно ударити на вас и зато могу слободно Вас сигурати да неће ниједан Црногорац који данас находи се у Црној Гори ш њима бит, нако ако би се који наша кријући и то не веће нако један или два чојка, зато се ја Вама пјежам (јамчим — Сл. М.) мојим поштењем“.⁶⁰⁾

Зановићеве сумње су биле појачане опоменом француског генералног конзула у Скадру који је баш у то вријеме (27 јула) наглашавао потребу пажљивог мотрења дјелатности Црногораца и бокелских православаца.⁶¹⁾ Ова необразложена опомена ипак је подупирала увјерење француских власти да су вијести које се односе на заједничке нападе на провинцију од стране Црногораца, Паштровића, Брајића и Турака истините.

⁵⁸⁾ ДАК — УП 285/ССLXXVI.

⁵⁹⁾ ДАК — УП 173/ССХСI. ⁶⁰⁾ ДАК — УП 171/ССХСI.

⁶¹⁾ ДАК — УП 221/ССLXXVI.

Управо у ово вријеме сумње француских власти у увјеравања Петра I да жели у миру живјети са сусједима у Боки постале су све јаче: Форлани је вјеровоа да Петар I не само подржава већ и да потстиче Брајиће на непослушност и отпор Французима; он је, наиме, сазнао да је Петар I казао једном Брајићу да није потреба да иду на радове, јер да ће иначе ускоро радови на путу бити прекинути.⁶²⁾ И извјештај генералног полициског комесара грофа Бубића од 30 јула, упућен генералу Клозелу, говорио је о неискрености Петра I према Французима. Бубић, наиме, поред осталог, у овом свом извјештају јавља да је говорио са Драгишом Стијеповим из Цетиња, за кога каже да је особа од великог утицаја у Црној Гори, и утицао на њега како би скупа са његовим „колегама“ настојао код Петра I да прихвати дипломатску мисију мајора Томића. На то је Драгиша Стијепов одговорио да су сви главари у Црној Гори склони да прихвате француског дипломатског претставника, али да је Петар I против тога, иако свој став у овом погледу прикрива под изговором народног негодовања, штавише кад га је он, Драгиша Стијепов, запитао за разлоге због којих одбија да прихвати Томића као француског конзула, одговорио је да су га извјесна писма која је примио из Трста увјерила да ће се Аустрија, пошто је Наполеон затражио од ње Трст и Ријеку, прије одлучити на рат неголи на предају затражених градова, а сем тога да и између Русије и Француске не постоји нарочито слагање.⁶³⁾

Ако су наводи Драгише Стијепова тачни, онда је заиста утицај Петра I на главаре, односно Народну скупштину, био необично јак. Ми смо с обзиром на држање Петра I према Французима још прије њиховог заузимања Боке и с обзиром на наше увјерење да је он и поред датих им обећања о одржавању мирних односа за вријеме њихове окупације Боке, за која је обећања, као тобожњу гаранцију, упућивао посланице својим Црногорцима у којима их је позивао на неуплитање у устаничке акције Бокелја, ипак припремао Бокелје на устанак против Француза — склони да и одлуке Народне скупштине од 16 маја и 18 августа 1808 године, којима се одбија прихваћање француског конзула у Црној Гори, сматрамо искључиво његовом вољом.⁶⁴⁾

Поред раније образложених околности, које су налагале француским властима нарочиту опрезност, и одбијање прихваћања француског конзула у Црној Гори утицало је на преузимање специјалних мјера од стране Француза према својим пограничним поданицима. Из акта генерала Клозела од 7 авгу-

⁶²⁾ ДАК УП 166/ССХС I.

⁶³⁾ ДАК — УП 162/ССХС I.

⁶⁴⁾ О успостављању француског конзулата у Црној Гори види Вуксан, сп. д., стр. 167-171.

ста види се да су тих дана у Паштровићима постављене француске трупе и да је тамо упућен генерал Девио.⁶⁵⁾ Зановићу ни војска ни жандармерија нијесу претстављале довољну гаранцију обезбијеђења, па је поред ових био поставио по Паштровићима и посебне стражаре, али су му старије власти ускратиле исплаћивање истих из државне благајне.⁶⁶⁾

Иако са мало наде француске власти су покушале да мирним путем и обећањима помиловања изазову промјену у држању Брајића. Дана 3 августа делегат извјештава генералног администратора да је према његовом наређењу позвао брајићког кнеза да се упуту у Задар ради тражења опроштаја лично од генерала Мармона, и додаје да је вјероватно да ће он, свјестан тежине дотадашњег држања прихватити високо помиловање које му се нуди.⁶⁷⁾ Из акта генералног полициског комесара Бубића од 8 августа види се да је брајићки кнез Митровић одбио понуђену милост, као и то да је сам Бубић увјерен да „брајићки кнез и сви брајићки главари, затим поп Ђуро Лазаровић и остали кривци, као и поп Андрија Угљеша, који је у непрестаном дописивању са црногорским владиком, претстављају жариште које се стално шири да би се једног дана, када за то буду најповољније прилике, одмах распламсало“.⁶⁸⁾ Прихвативши ово Бубићево мишљење као тачно, француске власти су се одлучиле да по сваку цијену обрачунају са Брајићима. Најпре се покушало са хватањем брајићког кнеза и 12 августа је у том смислу и издато наређење⁶⁹⁾, али се није успјело. Неколико дана касније Зановић јавља делегату, а овај генералном администратору, да су Брајићи присилили на враћање једног одјељења жандарма које је било тамо упућено.⁷⁰⁾ Својим актом од 17 августа Зановић јавља делегату да је јуче била упућена једна жена из Брајића у кнежину Лазаровића да пита „зашто људи из те кнежине не слиједе примјеру других против оних који су већ означени“. Пошто Зановић последије ових навода одмах наставља „и, колико сам могао утврдити, живот кнеза Тујковића је у крајњој опасности“, можемо закључити да су „означени“, према којима су људи из кнежине Лазаровића требало да слиједе примјеру осталих, били уствари они малобројни заговорачи француских интереса, а које је требало убити. Околност што ова директива долази из Брајића, указује, поред осталих чињеница, на руководећу улогу коју су били преузели Брајићи у припремању једног евентуалног општег устанка у Боки.⁷¹⁾

Свакако да су се Французи увјерили да им пријети озбиљна опасност од Брајића, јер су донијели одлуку да их по сваку цијену онемогуће у устанничкој дјелатности. Генерал Клозел, из:

⁶⁵⁾ ДАК — УП 276/ССLXXVI. ⁶⁶⁾ ДАК — УП 245/ССLXXVI.

⁶⁷⁾ ДАК — УП 357/ССXXII. ⁶⁸⁾ ДАК — УП 259/ССXXIX.

⁶⁹⁾ ДАК — УП 755/ССXXII. ⁷⁰⁾ ДАК — УП 474/ССXXII.

⁷¹⁾ ДАК — УП 872/ССXLII.

Дубровника, 18 августа јавља Форланију да је преузео кораке ради угушивања брајићког устанка, он је, наиме, наредио генералу Девио-у да изврши припреме с напоменом да поред француских трупа у нападу на Брајиће морају учествовати и пандури из Паштровића, Грбља и Будве, сви под његовом командом. Клозел сматра да су се те мјере и досад морале предузети и жали што је изгубљено толико времена. Каже да је вријеме попуштања прошло и да би даље попуштање било врло погибелно у оваквим приликама, те да је потребно угушити устанак у његовом зачетку.⁷²⁾ Занимљиво је да досадашње акције и држање Брајића Клозел већ сматра устанком, ми, међутим, мислимо да су Брајићи рачунали на устанак тек онда кад им за то да сигнал Петар I.

Напад на Брајиће услиједио је 22 августа изјутра; о њему одмах извјештава Зановић делегата. Каже да је нешто послје 7 сати генерал Делзон упутио своје трупе у правцу Брајића, те чим су ове стигле у селу Лапчићи, у Мајинама, које је прилично далеко од Брајића, почела је пуцњава која још увијек траје. Затим се, наставља Зановић, упутио у истом правцу и генерал Делзон, који се зауставио у Мајинском манастиру.⁷³⁾ Још истог дана слиједио је други Зановићев извјештај; у њему стоји да се борбе воде у близини Брајића, а да непрестано стижу у Будву рањени војници; међу осталим рањен је ађутант генерала Делзона и још два официра. На крају каже да је опште мишљење да су се Брајићима придружили Црногорци.⁷⁴⁾

Истог дана, 22 августа, у 15 часова бригадни генерал Делзон упутио је преко пуковника Минала генералном администратору извјештај о борбама са Брајићима. Саопштава му да је погинуо командант батаљона 23 пука, Жозе, и да је смртно рањен његов ађутант Мишел. Затим, иако каже да се ствари добро развијају по Французе, тражи да му се пошаље из Котора још један батаљон војника, који треба да се обезбиједи храном за четири дана; сваки војник овог батаљона треба да има 60 фишека. На основу ових вијести генерални администратор Дубровника и Котора, који се у овој прилици налазио у Котору, извјештава генерала Клозела с напоменом да, иако је сигуран да ће он, Клозел, бити са друге стране о овоме обавијештен и то подробније, сматра својом дужношћу да му и он поднесе извјештај. На полеђини концепта овог извјештаја налази се и концепт акта који је администратор Гарањин упутио подделегату Херцеговога, а којим препоручује најхитније достављање свог извјештаја генералу Клозелу с обзиром што се ради о врло хитној ствари.⁷⁵⁾

О даљем току и исходу ове француско-брајићке борбе нијесмо могли пронаћи у Државном архиву у Котору документа који:

⁷²⁾ ДАК — УП 178/ССХС I.

⁷³⁾ ДАК УП 958/ССХЛ II. ⁷⁴⁾ ДАК — УП 958/ССХЛ I.

⁷⁵⁾ ДАК — УП 495/ССХХ II.

би нам о томе говорили. Истина, и из докумената који говоре о даљем развоју догађаја утврђујемо да се та борба завршила по-разом Брајића, односно њиховим повлачењем у Црну Гору.

Отпор што су га Брајићи пружили августа мјесеца 1808 године француској војсци по својој смјелости и истрајности (изгледа да је трајао више дана — Сл. М.) претставља ријеткост у иначе не ријетким оружаним супротстављањима француској војсци у свим нашим крајевима. Зато скоро сви писци који су се бавили Наполеоновом владавином у Далмацији и Боки, или је узгредно додирују, обично не пропуштају а да нешто о том отпору не кажу. Видјећемо што поједини од њих о томе говоре. Сам Мармон, који је, поред високих војничких способности, у својим „Мемоарима“ показао и извјесне квалитете књижевника, описујући овај отпор Брајића каже: „Била је то борба којом је, истина, била постигнута правда али по скупу цијену. Генерал Делзон који је тамо отишао, умјесто да узме са собом довољно војске, повео је само двјесто људи. Ова казна, остварена јако слабирм средствима, коштала га је педесет људи што мртвих што рањених.“ Мармон је свакако, да не би омаловажио вриједност својих бивших бораца, намјерно смањио број учесника у борби, јер и из онако неподробних извјештаја, о којима је већ било ријечи, лако је закључити да је тај број био далеко већи, нарочито кад се узме у обзир да је један батаљон бројио од 800 до 1000 људи, стога кад је Делзон само за појачање одмах првог дана борбе тражио још читав један батаљон, морали би претпоставити, и кад не би имали у рукама наредбу генерала Клозела од 18 августа, да је Делзон и кренуо на положај са много већим бројем људи од оног што га наводи Мармон. Истог је мишљења и Тулио Ербер,⁷⁶⁾ који истина не искључује могућност да се један француски бригадни генерал не би усудио подузети један напад са двјесто војника, али каже да, кад се узме у обзир конфигурација терена брајићког краја, а к томе још необузdana кураж његових становника, мора се сматрати да је Мармон нарочито умањио број својих војника како би лакше могао правдати велике губитке. Своју сумњу у Мармонове наводе, као и своје увјерење о далеко већем броју француских војника који су учествовали у брајићком боју, поткрепљује Ербер извјештајем од 28 августа који је био упућен Вицку Дандолу, генералном провидуру Далмације, у коме стоји да је генерал Делзон успио тек пошто је свладао дуготрајни отпор Брајића, као и то да су у борбама погинули команданти 25, 65 и Источног пука и многи други официри, а да је ађутант генерала Делзона тешко рањен. За батаљон Далматинског пука у извјештају стоји да се је борио часно и храбро. На крају овог извјештаја стоји и то да изгледа да је читави дубровачки гарнизон прешао у Боку.

⁷⁶⁾ Tullio Erber, Storia della Dalmazia, parte seconda, Zara 1888, pag. 132

Ербер се дуже задржао у описивању овог брајићког отпора, који и он, као и Клозел, сматра почетком устанка, што га је, наговарајући Бокелје а нарочито Брајиће, Мајине, Поборе и Паштровиће, припремао Петар I. За наговарања Петра I Ербер каже да су се вршила у највећој тајности. За повод устанка сматра да је брајићко одбијање изручивања француским властима разних одметника који су се били склонили у Брајићима. Тврди да су Брајићи у борби били потпомогнути од 300 Црногораца. Каже да се Петар I по завршеној борби извинуо Французима наводећи, као што је то обично радио, да он нема пуну власт над својим поданицима. Своје увјерење о Митрополитовим припремањима устанка поткријењује Мармоновом констатацијом да је „овај устанак, припреман од Петра I, букнуо не сачекавши наређење за почетак и прије него је то сам Петар I желио.“

Пол Пизани⁷⁾ описујући исти догађај разликује се толико од Ербера што је број учесника Црногораца полео до 400 и што тврди да је генерал Делзон у окршају од 22 августа био одбијен уз тешке губитке и да се повратио са хиљаду људи ради угушивања устанка. И он тврди да је Митрополит био заговарач брајићког устанка и да Мармон и Клозел нијесу повјеровали у његова извиђавања за учешће Црногораца под изговором да није могао задржати своје земљаке.

Душан Вуксан у свом дјелу „Петар I Петровић — Његош и његово доба“ говорећи о овом истом брајићком отпору осјетно се разликује од предњих. Он случај Брајића искључиво везује за њихову непослушност према француским властима, нарочито у погледу грађења државног колског пута и сматра да је то једини узрок француске оружане интервенције у августу 1808 године. Он каже да брајићки спор са Французима, који назива „брајићка афера“, почиње тек крајем априла 1808. Ми смо, међутим, видјели да су Брајићи од самог почетка француске окупације Боке, заузевши став крајње непокорности према својим окупаторима, наводили ове да коначно августа мјесеца 1808 године обрачунају са њима и евентуално са онима који су их на ту непокорност и наговарали. Ослањајући се на писма Петра I, упућивана Брајићима у којима их позива на послушност Французима, као и на писма Црмничанима и другима по граници да не помажу Брајићима и да их не примају код себе, а која је писма Митрополит слао „у препису“ француским властима да би их разувјерио да је он наговарао и помагао брајићку буну, Вуксан закључује: „Нема сумње да су у брајићкој буни учествовали и Црмничани, али их је сигурно био мали број и они су пошли у помоћ без знања и одобрења владичина“. Ова Вуксанова теза могла би се унеколико подржати и самим Мармоновим тврђењем да је устанак почео прије него што је Петар I и желио, дакле, тако преурањени подухват не би требало ни по-

⁷⁾ Paul Pisani, *La Dalmatie de 1797 a 1815*, Paris 1893.

магати. Али кад узмемо у обзир категоричко тврђење претставника француских власти да је Петар I припремао и помагао овај устанак, те ако се са тиме сложимо — а нема разлога да мислимо противно, и да сматрамо да су француске власти хтјеле објединити Петра I како би на тај начин дошле до повода за остваривање ранијег Мармоновог плана о заузимању Црне Горе, пошто тај план, с обзиром на тадашње пријатељске односе Француске и Русије, који су уследили после Тилзитског мира, Наполеон није више одобравао, да не би покварио те односе који су му тада били повољни — тешко би нам било повјеровати да би Петар I потпуно оставио на цједилу људе које је припремао на устанак, а да им бар не би упутио и неку симболичну помоћ, увијек у нади да би случај Брајића могао бити локализиран и завршити се, као и раније у мањим француским подухватима, повлачењем француске војске и мирењем од стране Француза да Брајићи живе у стању одметништва. Напротив, вјерујемо да је оно 300 или 400 Црногораца притекло не само са Митрополитовим знањем него и његовим залагањем, а за писма у којима је прије избијања догађаја од 22 августа препоручивао мир са француским сусједима у Боки сматрамо да су му служила као аргуменат за доказивање своје наводне незаинтересованости и лојалности према Французима.

Вуксан доноси и један докуменат који нам говори да је ова француско-брајићка борба трајала шест дана: то је уствари писмо Петра I упућено књазу Куракину. Чудно је у овом писму Митрополитово образлагање узрока због којег су Французи предузели према Брајићима већ познате мјере; он дословно каже: „Французи, љути што није дозвољено отварање конзулата и што је склопљен мир са пашом скадарским, почели су злостављати Србе који су под њиховом влашћу. Тако је генерал Клозел наредио генералу Делзону⁷⁸⁾ да уништи Брајиће“. Митрополит је врло добро знао да то није био разлог француског напада на Брајиће; ми претпостављамо да је Петар I тај разлог, и поред неубједљивости истог, употребио да прикрије и пред Русијом своју одговорност у случају Брајића, плашећи се да му она не замјери због недовољне опрезности у припремању збивања одређених за касније вријеме кад би стекла увјерење да је због њене пропаганде уследио француски потез према Брајићима. Што се тиче неприхватања француског конзулата у Црној Гори, мора да је Петар I био увјерен да је то у сагласности са жељама Русије, одговор руске владе (преко Куракина), на Митрополитово тра-

⁷⁸⁾ Као што смо видјели Клозелова наредба је гласила на генерала Девио-а, али је њено извршење прешло на генерала Делзона, пошто је Девио у међувремену од 18 до 22 августа био упућен у Херцеговину да помогне Хаџи бегу од Утова, француском вјерном савезнику, против кога су се била уротила његова браћа — Пол Пизани, сп. д., стр. 298.

жење мишљења по овом питању, који је препустио ову ствар његовом рјешењу, ипак је унеколико изражавао руско расположење против прихватања француског конзулата, јер у том одговору послје ријечи „препушта се Вашем ријешењу“ стоји „будући увјерени да ћете Ви у овом, како и у осталим будућим пословима, саобразити све с коришћу и достојанством Вашим и Вашег народа“.⁷⁹⁾ Коликогод је Митрополит био свјестан тога да прихватање сталног дипломатског претставништва није питање достојанства, ипак је алудирање на достојанство у овом случају схватио као руско негодовање. Изгледа да је Русија добро прихватила и уговорени мир са скадарским пашом. Према томе сервирајући руској влади ова два своја потеза — за која је био увјерен да Руси одобравају — као разлог француског напада на Брајиће, Митрополит је прикривао прави разлог који је тангирао његову одговорност.

Павао Буторац⁸⁰⁾ се врло кратко задржао на случају Брајића: „У коловозу побуне се Брајићи (врх Будве) против Француза, а Црногорци им помогну. Французи с око 8.000 људи, вођени од генерала Делзона и Клозела, свладају и спале Брајиће, и затим упадну у црногорско земљиште, али их владика сатјера натраг у Будву 28 коловоза 1808“. Не само Буторац, већ и неки други историчари тврде да је у савлађивању Брајића учествовало око 8.000 војника. За ову констатацију мислимо да је основни извор већ наведени извјештај Дандолу од 28 августа, у коме, као што смо видјели, стоји да су у борбама са Брајићима, поред осталих официра, погинули и команданти трију пукова, из чега би требало претпоставити да су у овим борбама поред наведеног батаљона Далматинског пука учествовала и три пука погинулих команданата. Међутим, овај извјештај не само у овом податку, већ и у оном који говори да је скоро читав дубровачки гарнизон прешао у Боку треба сматрати хиперболичним. При оцјени вјеродостојности овог документа треба имати у виду да он није извјештај неког од претставника војне или цивилне власти из Боке, већ француског делегата из Макарске, до кога су ове вијести стигле сигурно незваничним путем. Сем тога, увјерени смо да би и у овом малом броју преосталих нам докумената који говоре о акцијама француске војске према Брајићима ипак морало бити података из којих би се могле изводити претпоставке о тако великом броју француских војника. Треба имати у виду и то да Французи у читавој Далмацији нијесу имали много војске, те да је на територији Дубровника и Боке у ово вријеме једва могло бити 4.000 војника. Пандура, који су такође учествовали у оружаним акцијама скупа са француском војском, није

⁷⁹⁾ Вуксан, сп. д., стр. 168. ⁸⁰⁾ Павао Буторац, сп. д., стр. 78.

било много: на читавој територији Боке у ово вријеме било је свега 288 пандура.⁸¹⁾

И Петар Поповић⁸²⁾ наводи 8.000 војника, али не каже да је тај број учествовао у нападу на Брајиће, већ да је био одређен за гоњење пребјеглих Брајића по територији Црне Горе. Та француска војска, каже Поповић, која се сукобила са Црногорцима који су пристигли на границу, била је приморана да се повуче у Будву и додаје „тако се генерал Клозел 16/28 августа поврати с великим губицима“. Међутим, последије окршаја са Брајићима и њиховог прелажења у Црну Гору, није дошло до оружаног сукоба између Црногораца и Француза иако је Петар I био упутио нешто наоружаних људи на границу. Да је Клозел чврсто остао при својој одлуци да гони Брајиће по Црној Гори, не би ако је већ са собом имао 8.000 људи, био одустао због отпора малог броја Црногораца на граници, нити би, пак, био присиљен на повлачење у Будву са великим губицима. Нама је прихватљивија претпоставка да је Клозел, рачунајући да је брајићки отпор почетак устанка који су требали помагати Црногорци, сакупио што је могао више људи и довео их да се супротстави упаду Црногораца у територију Которске провинције, те да је — кад се увјерио да Црногорци не наваљују и пошто му је Митрополит поручивао преко Зановића и изјављивао директном кореспонденцијом да ниједан Црногорац није учествовао у помагању Брајића по његовом или главара знању и наговору, и тако дошао до убјеђења да Митрополит, који се извињава, нема бар засад нападачких намјера — одлучио да повуче војску у Будву.

Душан Лекић⁸³⁾ на основу посланица о којима смо већ говорили као и кореспонденције Петра I са Клозелом закључује да су Глизанијеве тврдње, наима, да је по наговору владике Петра избила побуна у Брајићима, нетачне. Ми међутим остајемо при увјерењу да је Митрополит, припремајући Брајиће као и остале Бокеље на устанак против Француза, директно утицао и на ову брајићку буну, али вјерујемо и то да је, сматрајући брајићку буну преурањеном, настојао да уради све могуће у доказивању Французима свог мирољубивог става. Уосталом, Митрополитове припреме на борбу против Француза наћи ће пуни израз при крају француске владавине у Боки.

Као последица догађаја у Брајићима услиједиће поопштрење мјера опрезности према дјеловању Петра I у Боки, и као репресалије, Клозелова одлука о затварању свих пазара у Боки за Црногорце.

⁸¹⁾ ДАК — УП 31/ССХСІ.

⁸²⁾ Др. Петар Поповић, Црна Гора у доба Петра I и Петра II, Београд 1951, стр. 79.

⁸³⁾ Др. Душан Лекић, Спољна политика Петра I Петровића Његоша, Цетиње 1950, стр. 245.

Ускоро послѣје случаја са Брајићима, француског владиног делегата Форланија замијенио је маркиз Паулучи, који је 5 септембра 1808 преузео дужност.⁸⁴⁾ Он је још у Задру по Мармоновом наређењу саставио писмо које је требало упутити из Котора Митрополиту чим буде преузео дужност делегата. То писмо којим је требало да Паулучи извјести Петра I о промјени у управи Которском провинцијом по свом садржају излази из оквира уобичајених дипломатских формула и одражава у једном необично срдачном тону Мармонове жеље о „братским односима“ са Црном Гором. Паулучи је, међутим, с обзиром на скорашње догађаје у вези са Брајићима, а по савјету генерала Делзона, одлучио да одложи одашиљање тог писма, и о томе је 5 септембра извјестио генералног администратора у Дубровнику, достављајући му препис поменутог писма. Овај спроводи писмо Клозелу с напоменом да он донесе одлуку у погледу одашиљања истог. Клозел је одговорио да уколико је Паулучи добио наређење од Мармона да дословно онако састави писмо, мора и извршити његово наређење, а ако, пак, није добио такво наређење, довољно је да само извјести Митрополита да је одређен за владиног делегата у Которској провинцији.⁸⁵⁾

Брајићки догађај су француске власти у Боки сматрале врло крупним и опасним збивањем, па су о њему послале извјештај и француском конзулу у Скадру; овај извјештај немамо у рукама, али о њему знамо из акта самог конзула, којим тврди да је примио детаљан извјештај о случају у Брајићима.⁸⁶⁾

Побијеђени и попаљени Брајићи претстављали су и даље бригу француских власти, и, како ће се касније видјети, не без разлога. Власти су се, наиме, плашиле да Брајићи, који су прешли у Црну Гору скупа са „злочинцима“ којима су раније били пружили уточиште, не роваре и даље код Бокеља. Да би Бокеље спријечиле у сарађивању са Брајићима, француске власти кад год им се укаже прилика не пропуштају да нагласе да су Брајићи проглашени побуњеницима и да су проскрибовани и тиме укажу својим поданицима на опасност од репресалија у случају одржавања веза са њима.

Насупрот Брајићима, „државним непријатељима“, Паулучи истиче „поданичку лојалност и доброту“ Паштровића, за које у једној својој одлуци од 24 септембра 1808 дословно каже: „У посљедњим догађајима који су се десили у Брајићима становништво општине Паштровића пружило је доказе ревности, дјелатности и нарочите привржености властима.“⁸⁷⁾ Из ових ријечи требало би закључити да су Паштровићи помогли Французе у угушивању брајићке буне, међутим тешко нам је донијети такав закључак кад знамо да су и они још прије догађаја у Брајићима,

⁸⁴⁾ ДАК — УП 571/ССХХІІІ. ⁸⁵⁾ ДАК — УП 572/ССХХІІІ.

⁸⁶⁾ ДАК — УП 1116/ССХЛІІІ. ⁸⁷⁾ ДАК — УП 358/СLСХХVІ.

а нарочито касније, у више наврата показали своју неприврженост француским властима, штавише пружали истима и оружане отпоре. С обзиром да су те „ласкаве“ ријечи о Паштровићима забиљежене у образложењу Паулучијеве одлуке којом се Паштровићима враћа општински печат, који им је раније био одузет због, како Паулучи образлаже, „слабо заснованих сумња у њихову поданичку исправност“,⁸⁸⁾ рађе вјерујемо да су се оне односиле на што јаче истицање лојалности Паштровића, односно неучествовања у француско-брајићком сукобу, тим прије ако су француске власти тако нешто и очекивале.

Лоше искуство са Брајићима, затим опште незадовољство у Провинцији са француском управом и намјера обезбијеђења поретка у истој послједили су генерала Клозела да 12 октобра донесе декрет о организовању народне страже у којој су требали служити, у размјерно становништву одређеном броју, Бокељи способни за оружје, а организовани по четама. Овај декрет је предвиђао 20 чета са укупно 4.767 људи. Задатак ове народне страже је био да уз помоћ жандармерије обезбиједи поредак у Провинцији и да управљачима омогући брзо извршење наређења. Свим људима који неће бити обухваћени овом организацијом забрањује се ношење ватреног оружја.⁸⁹⁾ Организовање народне страже, по угледу на већ постојећу у Француској, било је још раније предвиђено за Далмацију и Боку Которску. По Наполеоновој замисли требало је да она брани јадранску обалу ако буде напанута од Енглеза, али углавном ова организација је остала мртво слово на папиру.⁹⁰⁾ Ми вјерујемо да се ова организација форсирала у Боки више него игдје у Далмацији због опасности од Црне Горе, чега су се Французи у Боки увијек плашили, и због недисциплинованости и непокорности Бокеља. Коликогод је француским властима било тешко повјерити оружје тако великом броју Бокеља, постојала је и нада да ће они организовани и под контролом великог броја старјешина бити немоћни у субверзивним дјелатностима. Наиме, Клозелов декрет је предвиђао за сваку чету по једног капетана, једног поручника и већи број наредника: на свако пет људи по један.

Француске власти у Боки, као и обично, у спровођењу ових Клозелових одредаба наилазиле су на велике тешкоће. И „лојални, ревносни и привржени“ Паштровићи одупиру се извршавању наређења издатих им у том правцу, те маркиз Паулучи већ 21 октобра, у писму Зановићу, каје се што им је повратио печат и, наговјештавајући примјену силе према Паштровићима, додаје: „Досад је убјеђивање било једино оружје које смо генерал Делзон и ја употребили.“⁹¹⁾

⁸⁸⁾ Исто.

⁸⁹⁾ ДАК — УП 714/ССХХШ. ⁹⁰⁾ Пол Пизани, сп. д., стр. 395.

⁹¹⁾ ДАК — УП 379/ССЛХХVI.

Крајем октобра француске власти су већ биле на путу да савладају упорност Паштровића. Зато је главни заговарач непријатељства према Французима у Паштровићима архимандрит манастира Прасквице Сава Љубиша, који је и у овој прилици одвратио Паштровиће од извршавања француских наређења и бунео народ, пребјегао у друштву 15 до 20 људи из породица Куљача Телобрђа, Нобиле и Медиговића у Црмницу и 25 октобра састао се и договарао са више Брајића.⁹²⁾

Ово брзо ступање у везу Брајића са француским одметницима у Црној Гори указивало је француским властима на околност да опасност од Брајића није престала, штавише да је она, можда, још већа него раније, зато су оне настојале да уз обећања о праштању поврате Брајиће на уташена огњишта. Тек почетком јануара 1809 године 11 Брајића изражавају жељу да се врате и генерал Клозел 6. јануара одобрава њихово враћање у Брајиће и наређује делегату Паулучију да им власти не праве неприлику.⁹³⁾ Брајићи који су се повратили добили су акт чији штампани формулар гласи:

*„Далматинска армија — Дивизија Генерала Клозела
Албанска бригада*

(Наполеонов грб у величини 7х6)

Бригадни генерал барон Делзон, командант Бококоторске провинције, по овлашћењу госп. дивизијског генерала Клозела, позвао је да приступи (име и презиме) из Брајића, који је био у стању побуне пошто је отказао извршавања наређења законитих власти и пошто је оружјем у руци устао да се бори против војске његовог величанства цара Француза и краља Италије.

И пошто се именовани (име и презиме) заклетвом одрекао почињених грехова и у цркви, у присуству свих, затражио опроштај Богу и цару, које је увриједио, и народу, којег је саблажњавао својим рђавим примјером, те пошто се заклео над светим еванђељима да ће унапријед живјети као добар и вјеран поданик и да ће своје оружје употребити само против непријатеља његовог величанства — постигао је тражени опроштај и помилован је.

Овај акт му се издаје да би се могао повратити на своје имање и да га ужива као и раније, колико он толико и његова породица која се састоји од: (празно мјесто за имена чланова породице).

Господа војни команданти, цивилни функционери и органи безбједности пружиће гореименованом (име и презиме) сваку заштиту у случају да би га неко окривљавао за држање у прошлости.

У Котору, дана...

Потпис“.⁹⁴⁾

⁹²⁾ ДАК — УП 1048/ССХЛII.

⁹³⁾ ДАК — УП 28/ССХХV. ⁹⁴⁾ ДАК — УП 19^с/ССХСI.

Чињеница што су за овај акт били израђени штампани формулари, и то врло импозантни, са огромним Наполеоновим грбом, говори да су француске власти не само настојале и надале се привући већи број Брајића — сматрајући да случај Брајића није сретно ријешен, како у погледу даље опасности од Брајића, тако и у погледу свог ауторитета па и одговорности пред Наполеоном, који би, свакако, њихово рјешење сматрао посљедицом неспособности — већ да су и жељеле да самом том чину дају што значајнији карактер. Њима је било много стало до тога да кајање Брајића добије што је могуће јаче обиљежје јавности, зато се оно и требало свечано изразити у цркви у присуству власти и народа, како би се за „рђави примјер“ Брајића, који је код Бокела био стекао велику популарност, могло рећи да га се и сами Брајићи одричу.

Повраћеним Брајићима генерал Клозел није дозволио да сами изаберу новог кнеза, већ га је сам одредио, и 16 јануара донио је декрет којим за капетана Брајића поставља Ђикана Којова из Слојнића. Клозел, преко администратора Гарањина, извјештава о овом постављењу делегата Паулучија и генерала Делзона, и једном и другом препоручује да настоје да га као таквог признају повраћени Брајићи као и органи француских власти. Сем тога налаже Паулучију да новом главару Брајића изда „она потребна упутства“ како би се ствари развијале како треба.⁸⁵⁾ Ова Клозелова одлука о декретирању брајићког кнеза, којом се Брајићима ускратило право слободног избора, већ вјекovima устаљено, вјерујемо да је поколебала и повраћене Брајиће у поновном прихватању француског поданства.

Међутим незадовољство Бокела је ипак расло: „рђави примјер“ Брајића слиједили су и други. Почетком фебруара поводом регрутације морнара букнула је буна у Ораховцу; она је почела нападом на главаре, које су побуњеници присилили да им поврате новац који су им били предали на име разних пореза и главарине. Послије тога побуњеници су поставили страже по брдима и уз обалу све до Јуте и дуго се оружјем одупирали органима француских власти.⁸⁶⁾

Почетком марта такође поводом регрутације морнара букне побуна у Грбљу и Кртолима. У њеном угушивању учествовали су војска и пандури. Већ 11 марта ова побуна је била угушена и примијењене су тешке репресалије: попаљено је више кућа а 48 похватаних побуњеника доведено је у Котор и затворено.⁸⁷⁾

Одмах послије избијања побуне у Грбљу и Кртолима игуман Бућин извјештава делегата Паулучија; он дословно каже: „Сада пук од Грбља и Кртолах ево се помамише и дигоше ору-

⁸⁵⁾ ДАК — УП 73/ССХХV. ⁸⁶⁾ ДАК — УП 567/ССХLV и 1528/ССХХХ.

⁸⁷⁾ ДАК — УП 346, 354451/ССХХVI.

жје проћу краља: Брајићи и брајицки пријатељи помамише пук од Грбља и Кртолах. Сада сам се затворио у ови манастир, не пуштам никога к себи, а војска пасава од комунах и осталијех мјестах. Пријете ми да ме убију, не знам кућу салват мој живот, но чекам Ваше одлуке, уколико ћете ми одлучит, будући вазда сам био прави судит свакога владара који је владао ову провинцију“.⁹⁸⁾

Бућин не каже изричито да су Брајићи и оружјем учествовали у грбљско-кртољској буни, већ да су је заговарали, али по његовим ријечима „војска пасава од комунах и осталијех мјестах“, морали би претпоставити и учешће Брајића. Али у овом случају, више него учешће, карактеристично је брајићко заговарање буне, и оно потврђује нашу ранију претпоставку да су Брајићи пропагирани код Бокелја отпор француским властима, који је у крајњој линији требало да се, по њиховим жељама и намјерама, заврши општим устанком.

И Паулучи у свом одговору Бућину од 9 марта — у коме му препоручује да предузме све мјере опрезности да спаси живот, и каже да ће се увјерити да ће „рђави“ бити кажњени а „добри“ награђени — наглашава да су „они који су пребјегли, тј. Брајићи, подигли заставу побуне против суверена“.⁹⁹⁾

Генерални полициски комесар, гроф Бубић, истичући поред осталих и учешће Побора у грбљско-кртољској буни, каже да је Поборе водио калуђер Стеван Лазаровић, који се већ неколико година налази код Митрополита, и додаје да је Митрополит извор свих бунтовничких подухвата у Боки, па и овог посљедњег.¹⁰⁰⁾

Игуман Глигорије Бућин је преживио грбљско-кртољску буну и наставио да „вјерно служи Наполеону“. Он, наиме, већ 15 марта јавља делегату да се поп Ђуро Лазаровић налази у Станевевићима, гдје са још неколико Црногораца прави фишеке и оловне кугле, као и то да тражи од Митрополита извјесну суму новаца да би могао плаћати шпијуне.¹⁰¹⁾

Послије избијања новог француско-аустриског рата (априла 1809), положај француских власти у Боки постао је још тежи. И код католичких општина манифестује се сада више непослушности и непоштовања према француским властима. Делегат Паулучи, извјештавајући администратора Гарањина о аустриској пропаганди у Боки и Црној Гори, у очајању резимира свој извјештај овим ријечима: „Болна је и непобитна истина: не вјерујем да у свијету постоји неки крај са толико државних непријатеља колико их има у овом“.¹⁰²⁾

И поред угушивања грбљско-кртољске буне француске власти нијесу имале више у Грбљу скоро никакав утицај. 6

⁹⁸⁾ ДАК — УП 846/ССXLV.

⁹⁹⁾ Исто. ¹⁰⁰⁾ ДАК — УП 346/ССXXVI.

¹⁰¹⁾ ДАК — УП 363/ССXXVI. ¹⁰²⁾ ДАК — УП 718/ССXXVII.

јуна кнез Тујковић јавља делегату да се Станко Ковачевић из Дуба припрема да са својим присталицама побије „вјерне и привржене поданике“,¹⁰³) а игуман Бућин, који одговара на позив делегата да дође у Котор, каже да му је немогуће доћи, јер да би га на путу за Котор убили завјереници Грбљани и Брајићи „јер ме зову Французом и зашто држим вљерност свому краљу“. Затим Бућин каже да су се овим завјереницима придружили неки попови, па убице кнежева Бојковића и Љубановића и Нико Мензалин.¹⁰⁴) О немоћи француских власти у Грбљу карактеристичан је и извјештај кнеза Ива Љубановића од 10 јуна. У њему се Љубановић жали Паулучију да није могао извршити његово наређење о јавном објављивању прогласа о Наполеоновим успјесима у рату против Аустрије, и каже да не само да се на његов позив нико није хтио одазвати, већ да се сви „ругају тим побједима и говоре: нећемо да знамо ни за прогласе ни за онога ко их шаље“. Такође није могао успоставити ни стражу око кнежине, јер су сви одговорили „да неће нити да за то мисле“. На крају каже: „Све се ребелало и сваки час счекују да ће им доћи други краљ, а мене пријете сваки дан да ће ме убити, ма иако ће, нећу nigда бит невијеран моме цару, славном Наполеону“¹⁰⁵).

Кнез Тујковић 21 јуна се жали Паулучију да се „сваки дан више зло умножава и сваки дан се чини крвопролиће“ и додаје „вјерни и поштени шудити не могу живјети од ребелах“. Затим каже да њему и попу Вукшићу пријете животима и уништитем имовине, јер их сматрају кривим што им није успјело бацити у море француску војску, будући да су они два „обуставили хиљаду црногорске војске коју им је послао владика да се бране и бију с краљем“. На крају Тујковић тражи заштиту власти и додаје да су све четири грбљаке кнежине у непрекидном превирању и у мијешању са Црногорцима.¹⁰⁶)

На основу ових извјештаја из Грбља, а увјеривши се у њихову вјеродостојност, Паулучи у писму Гарањину од 22 јуна каже: „Ситуација у Грбљу је већ таква да нема ни најмање наде да би се она могла поправити уколико влада не буде подузела енергичне и примјерне мјере. Довољно Вам је знати да се више нико не усуђује прећи из Котора до Будве или до Паштровића, пошто се на овој релацији свуда налазе побуњеници и злочинци, те стога све до подузимања потребних мјера не може се успште више рачунати на овај тако значајан крај Которске провинције“.¹⁰⁷)

Чести су у ово вријеме мањи оружани сукоби Брајића са француском војском. У Паулучијевом акту од 5 јула, упућеном генералном полидиском комесару, за једног рањеника се каже да је рањен у посљедњем сукобу са Брајићима код Будве.¹⁰⁸)

¹⁰³) ДАК — УП 2036-2/ССХLVII. ¹⁰⁴) ДАК — УП 2036-4/ССХLVII.

¹⁰⁵) ДАК — УП 2139/ССХLVII. ¹⁰⁶) ДАК — УП 2312/ССХLVII.

¹⁰⁷) Исто. ¹⁰⁸) ДАК — УП 2513/ССХLVIII.

И Црногорци у ово вријеме упадају у територију Которске провинције. У септембру мјесецу једна група Црногораца на челу са цетињским сердаром извршила је један напад пред Будвом. Да је заиста овом групом нападача руководио цетињски сердар, увјерава нас Паулучијево писмо од 14 октобра упућено команданту-гувернеру Которске провинције, у коме, говорећи о овом нападу, Паулучи каже: „Непотребно је да Вам наглашавам да је цетињски сердар руководилац и један од главних заговарача напада под Будвом“.¹⁰⁹)

Још прије окончања француско-аустриског рата опште одметничко расположење Грбљана почело је да попушта, али извјесни Грбљани и даље колаборирају са Брајићима, који никако не прекидају своју субверзивну дјелатност према француским властима. 24 октобра кнез Љубановић оптузује делегату свог синовца да му угрожава живот и да сваки други дан иде у кућу попа Ђура Лазаровића, гдје се састаје са Брајићима и Поборима који се „договарају да обрћу ови народ на зло, смутњу и ребељацију краљев и свијех вјернијех шудитах од ове провинције“ и додаје да је управо јуче, пошто је напустио састанак код Лазаровића, син брајићког кнеза напао у Лукавцима државне курире и одузео им „краљеве књиге“.¹¹⁰)

О овом нападу на француске курире извијестио је истог дана Паулучија и генерални полициски комесар. Он каже да су Брајићи напали курире који су ишли из Котора за Будву и одузели им сва акта, те моли делегата да та акта поново напише и пошаље.¹¹¹) Поред осталих, и ова чињеница да су Брајићи били заинтересовани кореспонденцијом француских власти, даје и њиховим акцијама против Француза један озбиљнији значај.

Крајем 1809 или почетком 1810 године у једном од сукоба француске војске и Брајића погинуо је стари брајићи кнез. То дознајемо из извјештаја комесара Бубића упућеног 18 јануара 1810 команданту-гувернеру Которске провинције. Бубић у овом извјештају каже да се из Стањевића непрекидно коре Брајићи што су последице погибије свога кнеза застали у борби против Француза, те им се препоручује да, уколико неће да се боре пушкама, бар пуцањем прангија страше Французе у Будви. У истом овом извјештају, који допуњују извјештаји игумана Бубина и кнеза Тујковића од 17 јануара, стоји да се у прошли пекак Јово Радовић, Грбљанин из кнежине Љубановића, који је већ неколико година отсутан, искрцао у Бигову (кнежина Лазаровић) са једног брода, те да су га Лазаровићи попутрили у Црну Гору к Владици, за кога је носио неколико писама. Овај Радовић се састао на Цетињу са неколико Брајића и казао им да ће ускоро Будва и Херцегнови бити напанути од енглеске флоте, те да

¹⁰⁹) ДАК — УП 3850/ССХLIX. ¹¹⁰) ДАК — УП 3996/ССХLIX.

¹¹¹) ДАК — УП 3961/ССХLIX.

чим буду чули да пуцају топови, похитају тамо са свима осталима. Затим Бубић каже да је Радовић јуче кренуо преко Црмнице за Скадар, како би одатле отишао за Драч, гдје се налази усидрено пет енглеских бродова. За кнежину Лазаровића Бубић каже да је у страху да не буде заузета од француске војске, те да су због тога Лазаровићи позвали у помоћ Брајиће, који су одмах отишли тамо и већ се са Лазаровићима припремили на одбрану. И игуман Бућин и кнез Тујковић тврде да је Радовић говорио да ће се ускоро искрцати у Бигову доста праха и олова, као и то „ да ће овога марча доћи заповијед да ће се здружит провинција с Црном Гором“.¹¹²⁾

Извјештај Бубића, са допунама игумана Бућина и кнеза Тујковића, садржи врло интересантне детаље. Из њега се види да су Енглези, чим су, последице споразума са Турцима, заузели Јонска Острва, успоставили везу са Петром I. Радовић је свакако био њихов емисар или агент пуковника Данезе, који се већ налазио у Драчу, гдје ће, иначе, дуже боравити, и одакле је радио за Енглезе. Данезе је био још млетачки официр, па је затим прешао у службу Француза, против којих је организовао побуну у Далмацији која је букнула јуна мјесеца 1807 године, због чега је октобра исте године био у отсућности осуђен на смрт; за вријеме француско-аустриског рата из 1809 ради за Аустрију, са чијом је војском ушао у Далмацију и поново покушао дићи устанак против Француза. Затим се ставио у службу Енглеза.¹¹³⁾

О вези Митрополита са Енглезима Паулучи 28 фебруара извјештава Гарањина и каже да је преко повјерљивог лица тачно обавијештен да „познати зликовац пуковник Данезе“ одржава сталне везе са црногорским владиком, за кога каже да, заваран обећањима помоћи у новцу и бродовљу, одушевљава Будвански кантон говорећи да ће ускоро стићи ратни бродови, оружје и коњи. Затим каже да је Петар I био упутио Данезу једног попа, који је три дана остао на његовом броду, и да се овај вратио са много писама за Митрополита, али без новаца.¹¹⁴⁾

Француске власти у Боки нијесу могле нешто више сазнати о тим везама, иако су се око тога много упињале; а то што их је Митрополит одржавао у највећој тајности потпуно је разумљиво. Па и касније, фебруара 1812, када је генерал Готје, посљедњи командант-гувернер Которске провинције, упутио оно своје познато, више пута објављивано, писмо у коме препоручује Митрополиту да се окани веза с Енглезима, нијесу француске власти могле доћи до прецизних података о тим везама.

Интересантан је у Бубићевом извјештају и податак који се односи на обећање уједињења Црне Горе и Боке, па чак да је тај податак и измишљен било од Радовића било од онога у чије је

¹¹²⁾ ДАК — УП 191/ССLI.

¹¹³⁾ Ербер, оп. д. II, стр. 118-120 и Лекић, оп. д. стр. 261.

¹¹⁴⁾ ДАК — УП 614/ССLII.

име Радовић био упућен Митрополиту, јер би и као нетачан ипак доказивао чињеницу да је пропаганда под паролом уједињења Црне Горе и Боке била популарна, док се њома настојало потстакнути Бокелје на што јаче акције против Француза.

На крају — а то нас у овом чланку највише и занима — из Бубићевог извјештаја видимо да је дјелатност Брајића, који истовремено преговарају са емисаром једне стране силе, у циљу заједничког дјејства против Француза, и прискачу кнежини Лазаровића да је бране од француског напада, била врло активна и разноврсна.

Међутим општа политичка ситуација нагонила је Митрополита да се придржава споразума што га је још октобра прошле године био утврдио са Бертраном, тада новим гувернером Дубровника и Котора, тако су његови планови о заједничким акцијама са Енглезима морали бити одложени. Уосталом, и сами Енглези, оцијенивши ситуацију неповољном, мора да су и са своје стране одустали од копнених акција у овом крају, настављајући борбе с француским бродовима по Јадранском Мору.

Иако је Митрополит настојао да не повриједи поменути споразум са Бертраном, ипак напади мањих, а покаткад и већих група Црногораца и Брајића нијесу изостајали. То закључујемо из писменог предлога генералног полициског комесара од 2 јула 1810 да се узму таоци из Мајина и Побора као гаранција да Мајини и Побори неће дозволити пролаз Црногорцима и Брајићима у њиховим нападима на будвански териториј.¹¹⁵⁾ Свакако, да ти напади нијесу слиједили, не би дошло ни до поменутог предлога, што га је делегат Паулучи одмах усвојио. Нешто касније, 6 августа, једна група Црногораца од 500 људи, међу којима је сигурно било Брајића, извршила је напад на Шкаљаре, предграђе Котора, одакле се последије подуже борбе, уз незначителне губитке, повукла са заплијењеном стоком¹¹⁶⁾.

Убрзо последије овога напада, припрема се једна друга група Црногораца на челу са сином попа Ђура Лазаровића. О овоме игуман Бућин 12 августа извјештава делегата. Он каже да се једна група Црногораца и Лазаровића, којом руководи син попа Ђура Лазаровића, већ налази у кнежини Љубановића спремна за нови напад. На крају, препоручујући тајност писма, опет говори да му пријете животом, те да се због тога затворио у манастир¹¹⁷⁾. Бућин овај пут не помиње Брајиће, али претпостављамо и у овом случају њихово учешће, нарочито због тога што је ова група била руковођена сином попа Ђура који је, као и његов отац, стално сарађивао са Брајићима.

¹¹⁵⁾ ДАК — УП 664/ССХХХИИ.

¹¹⁶⁾ ДАК — УП 2847-1/СCLVIII. ¹¹⁷⁾ ДАК — УП 2973/СCLVIII.

Везе француских поданика у Боки са Брајићима биле су и трговачког карактера, јер делегат Паулучи 29 августа, опет на предлог полициског комесара, доноси одлуку да се халпе они поданици који одржавају и трговачке везе са Брајићима.¹¹⁸⁾ Пошто у овој Паулучијевој одлуци тачно стоји да се предузму наведене мјере против оних који у трговачке сврхе иду у Брајиће, а пошто послѣје постављена Ђикана Којова за новог брајићког глаvara нијесмо наишли нити на један докуменат који би нам говорио о постојању, бар за кратко вријеме, неке административне везе између Француза и Брајића, можемо тврдити да су се Брајићи врло брзо повратили на своје попаљене куће и збацили новопостављеног кнеза, те наставили да живе у одметништву у односу на француске власти, које нијесу ни покушавале више да их нападају у Брајићима. Уосталом ову тврдњу могли би засновати и на чињеници да су француске власти и у Грбљу, Поборима, Мајинама и Паштровићима биле изгубиле скоро сваки утицај.

Дана 5 септембра полициски комесар Бубић јавља Паулучију да му све околности потврђују чињеницу да се један велики број Црногораца скупа са Брајићима спрема да напане подручје Будве или Котора. Увјерио се такође да су и Кртоли и кнежина Тујковић потајно споразумне са нападачима, али идућег дана јавља да је сазнао да је Митрополит утицао да Црногорци и Брајићи одустану од уговореног напада.¹¹⁹⁾

Извршени и намјеравани напади у току 1810 године, и поред тога што је Митрополит увјеравао Французе да одвраћа Црногорце од сваког узнемиравања својих сусједа у Боки, доводили су до сталног примјењивања уобичајених француских репресалија: затварање бокелских пазара за све Црногорце, иако су од тих мјера више штете имали Бокелји него Црногорци, који су имали приступа на турске пазаре.

Бертран, који је још увијек настојао одржати мирне односе са Црном Гором, поново се 15 октобра 1810 састао ради преговора о миру са Петром I у манастиру Под Лаством. У овим преговорима генерал Бертран је предложио 8 тачака. Митрополит није дао никакав одговор, већ је предлог генерала Бертрана доставио на рјешавање црногорском правитељству, које је прихватило само 6 тачака.¹²⁰⁾ Ни овај уговор о миру није имао жељеног дјелства, иако су за извјесно вријеме црногорско-француски односи били нешто бољи. Не знамо да ли су и Брајићи за извјесно вријеме, с обзиром на овај уговор и на евентуалне препоруке Петра

¹¹⁸⁾ ДАК — УП 3129/ССLIX. ¹¹⁹⁾ ДАК — УП 2847-4/ССLVIII.

¹²⁰⁾ ДАК — УП 3698/260 — Детаљније о овим преговорима види Вуксан, сп. д., стр. 188 и 189.

I, били обуставили своја непријатељства према Французима. Све до августа мјесеца 1811 не наилазимо на неки сукоб Брајића и француске војске. Из рапорта генералног полициског комесара од 13 августа 1811 године констатујемо да је 60 Брајића учествовало у једном сукобу са органима француских власти негдје на будванској територији.¹²¹⁾

Вјерујемо да су Брајићи и послије овог напада наставили узнемиривати француске власти у Боки, иако немамо о томе података. Напомињемо да је грађа, коришћена за овај рад, добрим дијелом пропала а нарочито за године 1812 и 1813.

Славко Мијушковић

¹²¹⁾ ДАК — УП 2790/CCLXX.